

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Віра Волкова, Олена Мерц

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті наведено дані педагогічного експерименту з організації адаптаційного періоду до умов дошкільного навчального закладу в житті дітей раннього віку. Супровід процесу адаптації дітей передбачав роботу з дітьми, педагогами та батьками. З'ясовано, що процес адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу є складним і залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від родинних стосунків, що склалися, від умов перебування в дошкільній установі. Для ефективного управління процесом адаптації дітей до умов дошкільного закладу необхідна продумана система педагогічних дій, створення емоційно сприятливої атмосфери в групі, формування у дітей почуття впевненості в оточенні, позитивних дитячих взаємин. В адаптації дітей виділяють такі головні напрями: зменшення емоційно-стресового впливу, завдяки правильній підготовці дітей до перебування в дошкільному закладі та організації їхнього життя, період адаптації, прогнозування та вчасна діагностика початкових форм дезадаптації, запобігання їм і рання корекція.

Ключові слова:

адаптація; ранній вік; спілкування; взаємини; звикання.

Аннотация:

Волкова Вера, Мерц Елена. Адаптация детей раннего возраста к условиям дошкольного учреждения.

В статье приведены данные педагогического эксперимента по организации адаптационного периода к условиям дошкольного учебного заведения детей раннего возраста. Сопровождение процесса адаптации детей предусматривало работу с детьми, педагогами и родителями. Определено, что процесс адаптации детей раннего возраста к условиям дошкольного образовательного учреждения является сложным и зависит от психофизиологических и личностных особенностей ребенка, от сложившихся семейных отношений, от условий пребывания в дошкольном учреждении. Необходимым условием для эффективного руководства процессом адаптации детей к условиям дошкольного учреждения является продуманная система педагогических действий, создание эмоционально благоприятной атмосферы в группе, формирование у детей чувства уверенности в окружающих, формирование положительных детских взаимоотношений. В адаптации детей выделяют такие главные направления: уменьшение эмоционально-стрессового воздействия за счет правильной подготовки детей к поступлению в дошкольное учреждение и организации их жизни, период адаптации, прогнозирование и своевременная диагностика начальных форм дезадаптации, их предупреждение и ранняя коррекция.

Ключевые слова:

адаптация; ранний возраст; общение; отношения; привыкание.

Resume:

Volkova Vira, Merz Olena. Adaptation of young children to the conditions of preschool educational institution.

The article presents the data of a pedagogical experiment on the organization of the adaptation period for young children to the conditions of a pre-school educational institution. Accompanying the process of children's adaptation consisted of working with children, teachers and parents. It has been determined that the process of young children's adaptation to a pre-school educational institution depends on the psychophysiological and personal characteristics of a child, on family relationships, on the conditions of his/her stay in a pre-school institution. To effectively guide the process of adapting children to the conditions of preschool institutions, a well-thought-out system of pedagogical actions is needed, creating an emotionally favorable atmosphere in the group, the formation of a feeling of confidence in the surrounding, positive relationships among children. In the adaptation of children, the following main directions are singled out: the reduction of the emotional and stressful impact due to the correct preparation of children for admission to the preschool institution and the organization of their life, the period of adaptation, the prediction and timely diagnosis of the initial forms of disadaptation, their prevention and early correction.

Key words:

adaptation; early age; communication; relations; habituation.

Постановка проблеми. Дошкільний заклад є одним з визначальних чинників у становленні особистості дитини. Чимало основних її рис і особистісних якостей формуються в цей період. Від того, як вони будуть закладені, багато в чому залежить увесь подальший розвиток людини. Вступ у дошкільний заклад – складний період у житті дошкільника, своєрідний іспит для його психіки, здоров'я. Зміна соціальних відносин створює для дитини значні труднощі: багато дітей стають неспокійними, замкнутими, часто плачуть. Тривожний стан, емоційне напруження пов'язані, головне, з відсутністю близьких для дитини людей, зі зміною оточення, звичних умов і ритму життя. До того ж підвищення вікового порогу початку відвідування дошкільної установи (з 1,5 до 3-х років), з одного боку, і підвищення освітнього навантаження в дошкільній установі – з іншого, роблять проблему адаптації дитини до умов

дошкільного навчального закладу особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у вивчення проблем адаптації особистості зроблений вітчизняними (Ф. Березін, І. Булах, С. Вітенберг, О. Мороз, А. Петровський та ін.) і зарубіжними психологами (А. Маслоу, К. Роджерс, А. Фрейд, З. Фрейд, Т. Шибутані та ін.). Останніми роками питання соціальної адаптації розглядаються в педагогічних працях Ш. Амонашвілі, О. Заводчикової, Р. Калініної, Н. Кирюхіної, В. Костіної, І. Милославової та ін. Деякі дослідники, зокрема А. Венгер, Л. Виготський, Г. Гуськова, О. Запорожець, Н. Казберюк, В. Мухіна, Н. Шматко та ін. доводять, що причиною асоціальної поведінки є невдала адаптація дітей (або дезадаптація) на ранніх етапах формування особистості дитини. Труднощі адаптації та їх причини вивчали Н. Аксарина, Л. Белкіна, Н. Ватутіна, А. Ронжина, С. Семенака тощо.

Формулювання цілей статті. Мета статті – психолого-педагогічне обґрунтування організації адаптаційного процесу дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і дослідних даних); емпіричні (спостереження, показ, бесіда, пояснення, заохочення, порада, практичні вправи, ігрові дії); математичні методи обробки експериментальних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація – це процес пристосування до змінних умов середовища, результатом якого є адаптованість, що виявляється в збереженні стану як фізичного, так і соціального добробуту особистості. Однією з важливих проблем сучасної системи освіти є проблема розвитку адаптаційних можливостей особистості й профілактика дезадаптації. Особлива увага звертається на дітей раннього дошкільного віку, оскільки процес звикання до умов дошкільного навчального закладу є досить складним.

Для перевірки ефективності педагогічних умов адаптаційного процесу дітей раннього віку до ДНЗ в експериментальному дослідженні було організовано супровід процесу адаптації дітей, який передбачав роботу з дітьми, педагогами та батьками. Робота з педагогами полягала в консультуванні педагогів групи раннього віку в питаннях адаптації, наданні картотеки ігор в адаптаційний період, анкетуванні педагогів. Проведено медично-педагогічну нараду на тему: «Особливості адаптації дітей раннього віку». Регулярно проводились психолого-педагогічні консилиуми, педагогічний моніторинг як одна з форм спільної діяльності фахівців (вихователя, психолога, медика), які за єдиною програмою проводять тестові зрізи, консультації за інтерпретацією отриманих даних, консилиуми й педагогічні ради [3].

Робота з батьками проводилась на загальних батьківських зборах, присвячених особливостям адаптації дітей до умов ДНЗ, а також під час індивідуальних бесід з сім'ями й врученням їм пам'яток з рекомендаціями.

Робота з дітьми передбачала спостереження за ними в період адаптації, організацію ігор для зняття емоційного напруження. У процесі адаптації використовувалися такі її форми та способи, як тілесна терапія (погладження, вправи на релаксацію), виконання колискових перед засинанням, казкотерапія.

Підготовка дитини до життя в організованому дитячому колективі полягала в максимальному наближенні її режиму дня в сім'ї до режиму дошкільного закладу. Для успішної адаптації дитини до умов дошкільного закладу необхідно

було сформувати в неї позитивну настанову на дитячий садок, позитивне ставлення до нього.

Щоб перший день перебування в дошкільному закладі для дитини став святом, ми організували «Свято знайомства», у якому, за сценарієм, брали участь вихователі, діти та їхні батьки. Вихователі зустрічали дітей і їхніх батьків, запрошували всіх у групу, показували ігрову, спальну кімнати, вбиральню, іграшки, запрошували на екскурсію дитячим садком. Їх зустрічали педагоги, які представлялися, показували свої «володіння», розповідали про свої заняття. Після повернення в групу дітей зустрічав Петрушка (вихователь) і проводилися ігри, спрямовані на знайомство дітей і батьків між собою, а також ігри на освоєння навколишнього середовища, знайомство з персоналом дошкільного навчального закладу та іншими вихователями [1]. При цьому переслідувалися дві цілі: сформувати в майбутніх вихованців позитивні асоціації, пов'язані з дошкільною установою; показати батькам можливості малюків у процесі виховання їх в організованому дитячому колективі.

Проаналізувавши результати проведеного заходу, ми дійшли висновку, що одним з основних завдань адаптаційного періоду є формування відчуття впевненості в оточенні. А для цього необхідно: знайомство дітей між собою, їхнє зближення одне з одним; знайомство з вихователями, встановлення відносин між вихователями й дітьми, що ґрунтуються на довірі; знайомство з групою і дошкільним закладом, їх «освоєння»; знайомство з усім персоналом дошкільного закладу; знайомство з дітьми старшої групи. Усе це організовувалося у формі розвивальних ігор, проведення яких потребує від дорослого знань і виконання певних умов:

– добровільна участь у грі (необхідно зробити так, щоб дитина сама захотіла взяти участь у запропонованій грі);

– безпосередня участь у грі дорослого, який своїми діями, емоційним спілкуванням з дітьми залучає їх до ігрової діяльності;

– багаторазове повторення ігор (діти неоднаково й у різному темпі сприймають і засвоюють нове);

– наявність спеціального наочного матеріалу (іграшки, різні предмети тощо), що повинен використовуватися тільки в цих розвивальних іграх – так він залишається для дітей незвичайним;

– заборона на оцінку дій дитини типу «неправильно, не так» або «молодець, правильно»;

– надання дитині можливості виявити, виразити себе, свій погляд на світ [2, с. 10].

У наступні дні прийом дітей проводився за графіком, узгодженим з батьками. За бажанням батьків діти мали змогу перебувати в установі не повний день, а лише декілька годин. З поступовим звиканням дитини до садочка, час перебування її в групі збільшувався.

Серед широкого кола проблем, пов'язаних з адаптацією дітей, особливе місце належить проблемі взаємин вихователя й дітей. Однією з умов формування позитивних дитячих взаємин є підтримка вихователем природної потреби дітей у спілкуванні. Спілкування має бути добровільним і доброзичливим. Необхідно, щоб спільне життя дітей у групі було якомога повнішим, радіснішим, яскравішим.

Вихователю, передусім, у своїй роботі необхідно враховувати індивідуальні особливості психіки кожної дитини. Одні діти не можуть зосередитися на виконанні завдань, вони нестримані, нетерплячі, метушливі. Інші повільні, не відразу включаються в заняття, гру, збудившись, насилу заспокоюються. У першому випадку діти потребують особливо суворого дотримання режиму, правильного чергування відпочинку й роботи, що вимагає зосередженості, уваги. На таких дітей негативно впливає велика кількість вражень. У спілкуванні з ними завжди потрібен спокійний, урівноважений тон. Повільним, млявим дітям частіше дають доручення, що передбачають прояв активності. Тон спілкування з такими дітьми має бути життєрадісним. Таким чином, виховання – це діалог, який ведуть між собою дорослий і дитина.

У констатувальному експерименті дітей було розподілено за трьома групами, з урахуванням відмінностей у їхній поведінці й потребі в спілкуванні. До першої групи ввійшли діти, у яких переважає потреба в спілкуванні з близькими дорослими. Вони глибоко переживали розлуку з близькими, оскільки не мали досвіду спілкування зі сторонніми, не були готові вступати з ними в контакт. Однією з причин є обмежене, вузьке коло спілкування в сім'ї. До вступу в дитячий садок діти, умовно зараховані до першої групи, постійно перебували з мамою або з бабусею. Коли їх приводили в дитячий садок, вони насилу розлучалися з рідними, потім увесь день чекали, коли вони прийдуть, плакали, відмовлялися від будь-яких пропозицій вихователя, не хотіли грати з іншими дітьми. Вони не сідали за стіл, протестували проти їжі, проти вкладання спати.

Діти, умовно зараховані до другої групи, до вступу в дитячий садок набули досвіду спілкування з дорослими, що не є членами сім'ї. Це досвід спілкування з далекими родичами, з сусідами. Прийшовши в групу, вони постійно

спостерігали за вихователем, копіювали його дії. Поки вихователь поруч, діти цієї групи були спокійні, але дітей вони боялися й трималися від них на відстані. У разі неуваги до них з боку вихователя могли згадати близьких, заплакати.

Діти третьої групи чітко виявляли потребу в активних самостійних діях і спілкуванні з дорослими.

У процесі звикання до дошкільного закладу зміст потреби дітей у спілкуванні якісно змінювався. Діти, умовно зараховані до першої групи, за сприятливих умов швидко досягали рівня спілкування, характерного для дітей другої та навіть третьої групи, відбувалося розширення змісту й навичок спілкування. Зміна змісту потреби в спілкуванні в період звикання відбувалася приблизно в рамках трьох етапів:

I етап – потреба в спілкуванні з близькими дорослими як потреба в отриманні від них ласки, уваги й відомостей про оточення;

II етап – потреба в спілкуванні з дорослими як потреба в співпраці й отриманні нових відомостей про оточення;

III етап – потреба в спілкуванні з дорослими на пізнавальні теми й в активних самостійних діях.

Діти першої групи практично пройшли всі три етапи. Їх потребу на першому етапі в ласці, увазі, а також прохання взяти на руки тощо важко задовольнити в умовах групи, тому адаптація таких дітей була тривалою (від 20 днів до 2 місяців).

Завданням вихователя і батьків було створення максимально сприятливих умов для переходу дитини на другий етап звикання.

На другому етапі ми намагалися повно та вчасно задовольняти потребу дітей у співпраці з дорослим і отриманні від нього відомостей про оточення.

На третьому етапі звикання для дітей першої групи спілкування набуло ініціативного характеру. Діти постійно зверталися до дорослого, самостійно вибирали іграшки й гралися ними.

Діти другої групи проходили два етапи в процесі звикання (від 7 до 10-20 днів). А для дітей третьої групи, що з перших днів відчували потребу в активних самостійних діях і спілкуванні з дорослим на пізнавальні теми, останній етап є першим, і тому вони звикали до дитячого садка швидше за інших (від 2-3 до 7-10 днів).

Отже, у процесі адаптації дітей до умов ДНЗ визначальне значення має розвиток форм спілкування. Так, наприклад, діти першої групи на першому етапі адаптації неодмінно потребують безпосередньо-емоційного спілкування, а ситуативно-ділового – тільки на другому етапі адаптації. Тому для першого

етапу вихователь має вибрати й відповідні засоби спілкування – посмішку, ласку, увагу, жест, міміку тощо. Показ дії, вправляння в ній, спільні дії з дитиною, доручення та ін. можна використовувати на другому етапі.

Розширення змісту спілкування тісно пов'язано з розвитком предметно-ігрової діяльності дітей. У процесі співпраці з дорослим дитина опановує спочатку окремі дії з предметами, а надалі, багаторазово виконуючи їх під керівництвом дорослого, у неї формується самостійна предметна діяльність. Вихователь повинен урахувати рівень сформованості предметно-ігрових дій дітей, як і їх готовність до спілкування в дії з дорослими та з дітьми в групі.

Для ефективного управління процесом адаптації дітей до умов дошкільного закладу необхідна продумана система педагогічних дій, у яких центральне місце належить організації діяльності дитини, що відповідає потребам, які визначають її поведінку.

Ефективними умовами успішного проходження адаптаційного періоду можна визнати такі: створення емоційно сприятливої атмосфери в групі, формування у дітей почуття впевненості в оточенні, формування позитивних дитячих взаємин.

Адаптацію вважають завершеною за умов стабілізації комплексної оцінки емоційно-поведінкових реакцій на високому позитивному рівні, за відсутності інших відхилень у стані здоров'я. Для дітей молодшого віку така оцінка становить 40-47 балів [4].

За нормальної адаптації в досліджуваних дітей швидко відновлювалися поведінкові реакції (приблизно за 2-3 тижні), не спостерігалася затримка в нервово-психічному розвитку, вони не хворіли, зріст і збільшення маси тіла відповідали віковим показникам. У процесі дослідження за шкалою емоційного профілю діти експериментальної групи набрали від 40 до 46 балів, що свідчить про позитивну комплексну оцінку емоційно-поведінкових реакцій.

Експериментальні дані доводять, що в емоційно-поведінкових реакціях дітей сталися позитивні зміни. Якщо на початку дослідження ці показники не перевищували нижньої норми (39-40 балів набрали лише 26,7%, тобто 4 дитини експериментальної групи), то на контрольному етапі – 20% (3 дитини) набрали 43-46 балів, на 5-6 балів підвищився нижній поріг (на ньому залишилися 9 дітей (60%) замість 11 дітей (73,3%) на початку дослідження).

У контрольній групі також сталися позитивні зрушення, проте вони не настільки помітні, як в експериментальній групі: 12 дітей (80%)

залишилися на нижньому порозі норми (35-40 балів), 3 дитини (20%) набрали від 40 до 44 балів. 45-46 балів у контрольній групі не набрала жодна дитина.

На підставі спостережень за дітьми в процесі ігор з однолітками виявлявся характер мотивів, якими керувалися діти в спільній ігровій діяльності. Аналіз і узагальнення результатів спостереження дають змогу твердити, що значно зменшився відсоток нетовариських дітей (їх залишилося 4 замість 6 дітей). Також зменшилася кількість дітей, які відкрито конфліктували з іншими дітьми в процесі ігор (1 замість 3 дітей). У контрольній групі відповідно кількість нетовариських дітей зменшилася на 1 дитину; кількість конфліктних дітей не змінилася.

Методика одномоментних зрізів структури групи дошкільного закладу у вільному спілкуванні дала можливість виявити динаміку в параметрах спілкування дітей за інтенсивністю спілкування (кількість контактів), екстенсивністю спілкування (широта кола спілкування), а також відсоток випадків поодинокі гри. Якщо на констатувальному етапі понижені динамічні характеристики спілкування в порівнянні з іншими виявлено у 9 дітей експериментальної групи і 7 дітей контрольної групи, то в контрольному експерименті їх кількість зменшилася й становила 5 дітей в експериментальній групі й 6 – у контрольній.

Проаналізувавши емоційний стан дітей, їхню ігрову діяльність, стосунки з однолітками та дорослими, мовлення й потребу в спілкуванні, ми розподілили дітей по адаптаційних групах і порівняли отримані дані з попередніми. За результатами аналізу адаптації з 15 дітей експериментальної групи швидко й легко адаптувалися до умов дошкільного закладу 5 дітей, середній ступінь адаптації виявили 6 дітей, найважче адаптація проходила в 4 дітей.

За сукупністю всіх даних виділяють сприятливий, умовно сприятливий і несприятливий перебіг процесу адаптації. Наприкінці дослідження соціальну адаптацію експериментальної групи в дошкільному навчальному закладі було оцінено як «сприятливий перебіг адаптації».

Висновки. Процес адаптації дітей раннього віку до умов дошкільного навчального закладу складний і залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від родинних стосунків, що склалися, від умов перебування в дошкільному закладі. У процесі дослідження виявлено такі закономірності адаптації дитини до умов дошкільного закладу: до 2-3-х років у дитини не сформувалася потреба в спілкуванні з однолітками; вони відчувають

страх перед незнайомими людьми й новими ситуаціями спілкування; хлопчики 3-х років більш вразливі в плані адаптації, ніж дівчатка; для емоційно нерозвинених дітей адаптація проходить легше: у них немає сформованої прихильності до матері; нелегко звикають до дитячого садка єдині в сім'ї діти, особливо надмірно опікувані, залежні від матері; гірше за інших почуваються в дошкільних установах діти з флегматичним темпераментом, оскільки не встигають за темпом життя дошкільного закладу.

В адаптації дітей виділяють такі головні напрями: зменшення емоційно-стресового впливу, завдяки правильній підготовці дітей до перебування в дошкільному закладі та організації їхнього життя, період адаптації, прогнозування та вчасна діагностика початкових форм дезадаптації, запобігання їм і рання корекція.

Для успішного проходження адаптаційного процесу необхідно гарантувати кожній дитині психологічну безпеку, урахувавши її особистісні особливості, досвід, звички, умови виховання в сім'ї.

Потрібно організувати супровід процесу адаптації дітей раннього віку до дошкільного навчального закладу: робота з дітьми, робота з вихователями, робота з батьками.

Щоб підготувати дитину до життя в організованому дитячому колективі, важливо максимально наблизити її режим дня в сім'ї до режиму дошкільного закладу. Для успішної адаптації дитини до умов дошкільного закладу необхідно сформувати в неї позитивну настанову на дитячий садок.

Визначальну роль у процесі адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу відіграють різноманітні форми спілкування.

Список використаних джерел

1. Богуславская З. М. Развивающие игры для детей младшего дошкольного возраста / З. М. Богуславская, Е. О. Смирнова. – М. : Просвещение, 1991. – 206 с.
2. Калинина Р. Р. Ребенок пошел в детский сад... К проблеме адаптации детей к условиям жизни в дошкольном учреждении / Р. Р. Калинина // Дошкольное воспитание. – 1998. – № 4. – С. 2–11.
3. Сердюковская Г. Н. Организация медицинского контроля за развитием и здоровьем дошкольников и школьников на основе массовых скрининг-тестов и их оздоровление в условиях детского сада, школы / Г. Н. Сердюковская. – М. : Промедек, 1993. – 163 с.
4. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / Лебединский В. В., Никольская О. С., Баенская Е. В., Либлинг М. М. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 197 с.

Рецензент: Фунтікова О.О. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:
Волкова Віра Андріївна
vera_bar@list.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Мерц Олена Миколаївна
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1891>

Матеріал надійшов до редакції 16. 05. 2017 р.
Прийнято до друку 16. 06. 2017 р.

References

1. Boguslavskaja, Z. M., Smirnova, E. O. (1991). *Learning games for junior preschoolers*. Moscow : Prosveshchenie. [in Russian]
2. Kalinina, R. R. (1998). A child went to the nursery school. Towards the problem of children's adjusting to living conditions in the nursery school. *Doshkol'noe vospitanie*, 4, 2—11. [in Russian]
3. Serdiukovskaia, G. N. (1993). *Organization of medical supervision over development and health od preschoolers and schoolchildren on the basis of mass screening-tests and their health care in conditions of the nursery school or school*. Moscow. [in Russian]
4. Lebedinskii, V. V., Nikolskaia, O. S. et al (1990). *Emotional disorders in the childish age and their correction*. Moscow. [in Russian]

Information about the authors:
Volkova Vira Andriivna
vera_bar@list.ru
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Merz Olena Mykolaivna
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1891>

Received at the editorial office 16. 05. 2017.
Accepted for publishing 16. 06. 2017.